

Psychology GS Kostiuk NAPS of Ukraine, Methodist Kyiv Regional In – Service Teacher Training Institute

The article presents a block of training programs for the development of the competitiveness of the administrative personnel of educational institutions of state ownership. Given their content and structure, defined features of the pilot implementation in training managerial staff of educational institutions of state ownership.

Key words: competitiveness, management, educational institutions of state ownership.

УДК 159.923

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Білоконь І.В.

Актуальність дослідження процесів інтерпретації зумовлено лавиноподібним зростанням інформаційного навантаження на психіку індивіда. У вітчизняній психології аналіз процесів інтерпретації постає ключовою проблемою багатьох досліджень. В статті виокремлено такі основні механізми процесів інтерпретації як комунікативний та семіотичний. Встановлено, що для успішного розуміння та інтерпретації інформаційного повідомлення воно повинно відповідати таким характеристикам: завершеність, структурність, подільність, інформативність, діалогічність.

Ключові слова: інтерпретація, семіотичний, трансляція смислів.

Збільшення інформаційного навантаження на психіку сучасної людини зумовлює психологічну проблему розуміння, осмислення та засвоєння потоку нового. Значною мірою прискорення інформаційного потоку зумовлено сучасними комп'ютерними технологіями та стрімким розвитком науки. Швидкість змін в суспільстві утруднює адекватне сприйняття та інтерпретації нової інформації та мінливої реальності. Тому наукове осмислення психологічних механізмів пристосування індивіда до нових умов висуває завдання психологам щодо розробки нових наукових концепцій та підходів. Важливим напрямком новітніх досліджень постало поглиблення аналізу процесів інтерпретації текстових конструктів як при їх сприйнятті так і при їх творенні.

Відомо, що поняття інтерпретації означає роз'яснення і тлумачення певних смислів, відповідно до конкретного явища, яке підлягає осмисленню. В педагогіці досліджувалися різні психологічні прийоми і засоби найбільш ефективних механізмів інтерпретацій для розуміння скритих смислів притаманних явищу.

Завданням статті постає виявлення здобутків вітчизняної психології в розкритті процесів та механізмів інтерпретації.

Аналіз наукової літератури. Дослідження процесів інтерпретації проводиться групою українських вчених Інституту психології – Чепелева Н.В., Титаренко Т.М., Смульсон М.Л., Лебедінська І.В., Андрієвська В.В., Зарецька О.О., Шиловська О.М., Зазимко О.М., Гуцол С.Ю., Березко І.В., Яковенко Л.П., Гудінова І.Л. та ін. Увагу дослідників звернено на структуру процесу інтерпретації, основні механізми інтерпретації, мету та умови її перебігу. Оскільки метою інтерпретації в даних дослідженнях, так чи інакше постає розвиток особистості, формування її персональної, соціальної та культурної ідентичності. Досліджується здатність інтерпретувати реальність з використанням нарративних способів усвідомлення світу - як основного засобу осмислення власного життя або певної життєвої ситуації, як форми та модусу її буття.

Головним методологічним підходом в дослідженнях процесів інтерпретації постає постнеокласичний, який передбачає врахування соціально-історичного та культурного контексту. Методологія ґрунтується на світових досягненнях психології, а саме - соціальний конструктивізм (Герген К., Бергер П., Лукман Т. та ін.), нарративна психологія (Брунер Дж., Сарбін Т., Бар В., Уайт М., Брокмейр Й., Хараре Р., Крослі М.) і нарративна практика (Фрідман

Дж., Людвіг К., Жорняк К., Калмикова К., Мергенталер Е.), дискурсивна психологія (Харре Р., Поттер Дж., Едварс Д., Шоттер Дж.).

В роботах вітчизняних психологів обґрунтовано доцільність розгляду процесів розуміння і інтерпретації соціокультурного і особистісного досвіду. Проаналізовано вплив інтерпретаційних процесів на особистісне функціонування і розвиток, а також становлення ідентичності особистості, дано докладну характеристику дискурсивних засобів відображення життєвого досвіду в свідомості особистості. Також диференційовано вплив процесів розуміння та інтерпретації соціокультурного та життєвого на особистісне зростання людей різних вікових груп – дітей молодшого шкільного та підліткового віку, юнаків, дорослих та людей похилого віку. Окремо досліджено особливості розуміння та інтерпретації свого професійного досвіду як вагомого чинника розвитку їхньої професійної самосвідомості. Досліджено гендерні особливості особистісного зростання.

Важливим напрямком дослідження є врахування суб'єктивної позиції спостерігача в процесі інтерпретації. Наголошується, що об'єкти та події, які відбуваються в світі, не можуть бути визначені у відриві від контексту розуміння того, хто спостерігає. Як висновок, слідує, що поняття і наукові теорії є наслідком не спостереження, а розуміння. Предметом досліджень процесів інтерпретації постає контекст життєдіяльності людини: життєвий шлях, стиль життя, життєві орієнтації, життєві цілі та смисл життя.

Українськими дослідниками проаналізовано і напрями неklasичної трансформації психології, виділені Д.Леонтьєвим. Так, на ідеях Л. Вітгенштейна про соціальне конструювання, досліджуються вплив слів, які ми використовуємо, на характер тієї реальності, з якою ми маємо справу.

Неklasична ідея діалогу як особливої смислопороджувальної реальності розглядає процеси інтерпретації які не зводяться до передачі інформації та інших односпрямованих процесів. Діалог розглядається не лише як форма міжособистісної взаємодії, але й як форма взаємодії з об'єктивованим світом культури, а також як форма взаємодії з самим собою.

Досліджується і роль самодетермінації, де ключовим фактором постає рефлексивна свідомість, за допомогою якої особистість здатна до інтерпретації соціального і власного досвіду.

Загалом, аналізуються різні підходи до розуміння процесів інтерпретації: потенціаналізм та екзистенціаналізм, де перший надає переваги розгортанню вроджених потенцій, а другий вважає головним фактором розвитку особистості саму особистість; кількісний та якісний підходи, де останній полягає не в кількісних характеристиках змісту який інтерпретується, а розумінню якісного змісту явища. Розглядаються констатуючи та дієві стратегії. Під цим значенням об'єднуються усі методологічні традиції, що базуються на ідеї неklasичного дослідження, яке змінює реальність або породжує нову реальність на протигагу класичному типу дослідження, спрямованому на констатацію того, що є.

З позицій гуманітарної парадигми процеси інтерпретації ґрунтуються на семіотичній природі людини та соціокультурному контексті. Гуманітарний підхід до вивчення особистості передбачає наявність у неї внутрішнього світу, в якому містяться певні смислові змісти [4]. В гуманітарній парадигмі розгортає діалогічну концепцію Бахтін М.М., який зазначав, що людина завжди виражає себе через мову, тобто створює текст, який може бути і не вербальний. Внутрішній діалог вибудовується особистістю для осмислення власного досвіду, зовнішній передбачає взаємодію з культурою і іншими людьми. Там, де людина вивчається поза текстом і незалежно від нього, це вже не гуманітарні науки [1]. Гуманітарний, або неklasичний підхід розглядає особистість як певний внутрішній світ, що характеризується через змісти та взаємодії, в які слід вступати з цим світом, щоб розкрити ці змісти.

Використовуючи діалогічну методологію, вітчизняні науковці перейшли до постнеklasичної методології в сучасній психології. Прикладом такого типу діалогічної методології є наративна методологія, яка передбачає вивчення особистості через діалогічну взаємодію людини як автора власної історії та психолога, який є не тільки слухачем цієї історії, а її активним співавтором. Постнеklasичний підхід цілком відповідає герменевтичній традиції

вивчення взаємовідношень особистості та культури, що передбачає акцентування уваги на долю людини, її життєвій історії у певному соціокультурному контексті, а також вивчення особливостей та закономірностей взаємодії двох смислопороджувальних систем – культури та особистості.

У межах постнекласичного підходу соціокультурний світ можна розглядати як світ значень, що репрезентуються в зразках культури та інтерпретуються людьми. Для розкриття механізму трансляції соціальних смислів вітчизняні науковці звертаються до концепції схем, запропонованою В.Розіним, який під сферою розуміє засіб організації діяльності та розуміння реальності. Таким чином, культурно задані схеми стають основою для формування самостійної поведінки, психічної реальності як здатності мислити культурними текстами та усвідомлювати їх. У цьому аспекті розглядається і поняття фрейму як схему інтерпретації, яка накладається людиною на ті чи інші події та явища [3]. До основних текстів культури відносяться символічні, метафоричні та теоретичні (концептуальні) тексти. Соціокультурні схеми транслюються через базові тексти культури та сценарії втілені в літературі, ЗМІ, в міфах, які доступні індивіду у власному оточенні. Трансляція смислів відбувається шляхом інтерпретації текстів, які презентують норми, цінності, звичаї та містять наукові і побутові змісти. Інтерпретація відбувається як самостійно, підготовленим індивідом, так і вчителем, або іншим соціальним суб'єктом який має вплив на індивіда. В цьому аспекті відкривається декілька проблемних напрямків психологічного дослідження процесу інтерпретації. Це інтерпретації вчителя в період навчання, інтерпретації в ЗМІ, також і з метою маніпуляції і самостійна інтерпретація, яка потребує власної семіотичної бази. Під власною семіотичною базою мається на увазі засвоєна з культури система сюжетів, текстів, схем, які особистість накладає на соціальні репрезентації, інтегруючи їх у власний смисловий простір.

Н.В.Чепелева доходить висновку, що освоюючи тексти культури, особистість розвивається як дискурсивний суб'єкт, що є основою для засвоєння соціокультурного досвіду через розуміння, інтерпретацію та інтерналізацію основних текстів культури [9]. Дискурсивний суб'єкт – це суб'єкт що є певним семіотичним утворенням, інтегрованим в символічну взаємодію з іншими. Він живе у просторі мовних практик, тобто постає місцем зустрічі різних дискурсів [7].

Дискурсивний суб'єкт вже підготовлений для самостійної інтерпретації знайомих ситуацій. Це відбувається завдяки накладанню на такі ситуації типових схем та сценаріїв, які відображають найросповсюдженіші сюжети людського буття. Зазвичай для розв'язання типових проблем у типових ситуаціях ми використовуємо засвоєний раніше культурний зразок, який містить «рецепти» типового розв'язання типових проблем. Якщо ж людина потрапляє у незвичайну ситуацію, особливо критичну або травмуючу, то звичайні схеми та сценарії, типові сюжети не спрацьовують. Такі ситуації часто викликають необхідність відпрацювання нових схем інтерпретацій та орієнтацій, які допомагають переосмислити власний досвід та виробити адекватний стиль поведінки в них.

Як зазначає А.Щюц, якщо ми стикаємося у досвіді з чимось дотепер невідомим, таким, що виходить за межі нашого буденного знання, ми починаємо процес дослідження. Насамперед ми визначаємо новий факт, намагаючись вловити його смисл. Потім ми крок за кроком трансформуємо нашу загальну схему інтерпретації світу таким чином, щоб новий факт, та його смисл стали сумісними і узгодженими з усіма іншими нашого досвіду і його смислами [10].

Таким чином, зустрічаючись з новими, невизначеними, складними ситуаціями можна спробувати включити їх у старі концептуальні схеми (це можливо тоді, коли старі і нові ситуації мають схожі риси). Однак така спроба може виявитися невдалою і викликати ще більше напруження і навіть певну дезадаптацію особистості. У таких випадках продуктивнішим є вибудовування нових схем та сценаріїв за допомогою двох основних механізмів процесу інтерпретації – семіотичного та комунікативного.

Робота семіотичного механізму полягає в тому, що починає трансформуватися старий тезаурус за рахунок формування нових значень, що дозволяє визначити нові денотати. У деяких випадках це спрацьовує, коли, з одного боку, нова ситуація має схожі риси з типовими

ситуаціями, а з іншого – якщо особистість має достатньо багатий досвід, що дозволяє пристосовуватися до нової ситуації. Лише на основі досить складної та напруженої роботи можна трансформувати особистісний досвід і вже на його основі по-іншому осмислювати нову ситуацію.

Дія комунікативного механізму полягає у внутрішньому та зовнішньому мовленні із залученням спеціаліста який інтерпретує нову для індивіда ситуацію, що допомагає зрозуміти її смисли і засвоїти нову схему. Коли власного досвіду не вистачає індивід звертається до вчителя.

І семіотичний і комунікативний спосіб інтерпретації вочевидь потребують готовності індивіда сприйняти деякий смисл як відповідь на своє питання, як заповнення певної внутрішньої лакуни. Смисл може бути запакований у тексті, він може вирощуватися в процесі діяльності тощо. Носієм смислу можуть бути люди, тексти, обставини.

Текст може здійснювати смислотворчу функцію як при його сприйнятті, так і при породженні. До зустрічі з текстом людина має бути готовою а) сприйняти текст, б) розпізнати його, в) прийняти його, г) вписати у внутрішню смислову структуру. Тобто ті обставини, події, контексти життя підлягають окремому аналізу.

Трансляцію смислу через розуміння тексту вітчизняні вчені (Чепелева Н.В., Яковенко Л.П.) розглядають як процес, основними характеристиками якого є вияв, відновлення смислу вихідного повідомлення та синтез, породження особистісного смислу. Це є складним аналітико-синтетичним процесом, який насамперед спрямовано на побудову смислової структури вихідного повідомлення, що здійснюється за допомогою цілої низки когнітивних операцій розуміння, основним з яких є структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення, семантичне виваження та смислове розмежування матеріалу. Метою операції структурування є виокремлення основних змістовних елементів тексту та встановлення основних логічних взаємозв'язків між ними. Ця операція виконується завдяки аналізу змісту твору, порівнянню окремих його фрагментів, смислового групування матеріалу та його стисненню. Завдяки виконання операції порівняння та смислового групування читач об'єднує у своїй свідомості окремі текстові елементи, які, в свою чергу, є основними смисловими одиницями тексту. Як зазначав Лурія О.Р., читач не тільки виділяє основні смислові «ядра» тексту, а й зіставляє їх між собою, часто повертається до вже прочитаного. При цьому він не ставить перед собою завдання розуміння окремих слів або фраз – їх розуміння має підпорядкований характер. Центральною ланкою роботи з текстом є пошук смислу і розуміння всього тексту [6].

Операція стиснення дає змогу виділити смислові опорні пункти, які є носіями узагальненого смислу окремих фрагментів тексту. Як носії смислу, ці смислові опорні пункти виступають в якості смислових «віх», за якими відбувається орієнтування в тексті та його наступне відтворення. Вони дають змогу читачеві виділити головне, суттєве для розуміння твору в цілому. Стиснення інформації, завдяки укрупненню її одиниць, допомагають також утриманню матеріалу у пам'яті протягом усього процесу читання.

Визначальною для розуміння є операція переструктурування текстового матеріалу, що дає змогу встановити ієрархію смислів того чи іншого тексту, побудувати його смислову структуру. Без переструктурування текстового матеріалу неможливо зрозуміти твір в цілому, виявити головну думку, визначити суттєве, встановити зв'язки між окремими текстовими елементами. Воно необхідно ще й для того, щоб встановити зв'язки між інформацією, яка міститься в тексті, та знаннями читача, його досвідом [5].

Таким чином, інтерпретація тексту забезпечується «семантичним виваженням» елементів тексту усіма перерахованими вище когнітивними операціями. Когнітивна переробка текстової інформації, її структурування і переструктурування, актуалізація смислу в процесі читання, встановлення ієрархії смислів є необхідною умовою процесу трансляції смислів. Виявлення взаємозв'язків між текстовими елементами та зміна їх послідовності призводить до побудови внутрішньої смислової структури, до розуміння.

Когнітивне оперування з текстом, що забезпечує його адекватне розуміння, передбачає здійснення автодіалогу з текстом, який названо пізнавальним (Чепелева Н.В.). Він виражає

процес рефлексії як механізму інтерпретації і розуміння тексту в процесі трансляції смислів. При цьому текст виступає не просто як мовна одиниця, а як продукт активної діяльності автора з організації не лише змісту повідомлення, а й закладення в текст програми його сприйняття та розуміння читачем. У цьому полягає сутність психологічного механізму трансляції смислів. Автор, при написанні тексту здійснює творчу інтерпретацію тієї інформації, яку прагне вкласти в текст і транслювати іншим. Тому однією з важливіших характеристик тексту є зв'язність і та цілісність. Зв'язність забезпечується логікою викладу інформації, специфічною організацією мовленнєвих засобів, комунікативною спрямованістю повідомлення, композиційною структурою. Цільність, у свою чергу забезпечується основним концептом, загальним смислом тексту, у відповідності з яким кожен елемент твору набуває свого закінченого смислу. Цільність тексту вкорінена у єдності комунікативної інтенції того, хто говорить, та в конструкті мовленнєвого висловлювання. Цільний текст – це текст, який при переході від одного епізоду до наступного зберігає смислову тотожність, позбавляючись лише маргінальних елементів. Н.В. Чепелева виокремлює наступні характеристики цілісного тексту: завершеність; структурність; подільність; інформативність; діалогічність [9].

Завершеність, за Бахтіним М.М., визначається такими факторами: предметно-смисловою вичерпаністю; мовленнєвим задумом того, хто говорить, та типовими композиційно-жанровими формами мовлення. Перший найважливіший критерій, на думку Бахтіна М.М., - це можливість зайняти відносно нього позиції відповіді [1].

Наступною найважливішою конституційною ознакою тексту, тісно пов'язаною з його цільністю, є структурність завдяки, оскільки концепт твору об'єктивується у його внутрішній (смисловій) структурі. Будь-який текст являє собою єдність внутрішньої (смислової) та зовнішньої (формальної) структур, які тісно співвідносяться з двома семантичними рівнями твору – поверховим та глибинним. При цьому важливішою для глибинного розуміння тексту є його глибинна семантика, у якій відображено смисл сказаного. Якщо читач не в змозі його осягнути, то це означає, що читач знаходиться на рівні поверхової семантики твору. Тому основною ознакою цілісного тексту є наявність у його семантиці глибинного рівня, якому підпорядковані всі елементи зовнішньої структури твору.

Подільність тексту дає можливість читачу оперувати з фрагментами тексту і подумки порівнювати, трансформувати уривки, що дистантно відділені один від одного, але пов'язані загальним змістом, встановлювати смислові зв'язки між окремими текстовими елементами [2]. Інформативність тексту визначає здатність твору нести корисне повідомлення. Завдяки діалогічності тексту автор транслює не лише інформацію, а і своє ставлення до проблеми.

Зазначені характеристики тексту спрямовують процес реінтерпретації тексту у певному напрямку для повного та глибокого розуміння тексту, забезпечують відтворення смислової структури вихідного повідомлення, спрямовують здогадки та очікування читача у бажаному для автора напрямку, створюють умови для здійснення діалогічної взаємодії з текстом.

Інтерпретація соціального явища через зустріч з людиною – основний канал трансляції соціальних смислів і джерело особистісних смислів. У ролі носія, транслятора смислу може виступати будь яка людина залежно від обставин і конкретної життєвої ситуації, починаючи з батьків, членів сім'ї, друзів, однолітків, вчителів і закінчуючи випадковими співбесідниками. Найчастіше трансляцію смислу здійснює вчитель, батько, мати, друг, авторитет, наставник у професійному чи освітньому колі тощо. Крім того, це може бути гуру, кумир, ідол, ідеал.

Висновки. Дослідження процесів інтерпретації здійснюється вітчизняними вченими у відповідності на базі досягнень сучасної науки. Зокрема, в основу аналізу процесів інтерпретації покладні праці Бахтіна М.М., Барта Р., Гальперина Р.І., Лурії О.Р., Ліндсея П., Нормана Д. та багатьох інших видатних вчених.

Здобутками української психології в вирішенні проблем інтерпретації постають в розробці нарративної концепції розвитку особистості, уточнені даних щодо процесів сприйняття та розуміння, механізмів інтерпретації та трансляції смислів.

Наступними етапами досліджень вбачаються дослідження ролі понятійного і наукового мислення в процесах інтерпретації та трансляції соціальних смислів.

Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. – М. : Искусство, 1986 – 445 с.
2. Брудный А.А. Проблемы свертывания научной информации / А.А.Брудный. – Л.: Наука, 1982.
3. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / Г. С. Батыгин, Л. А. Козлова. – М.: Институт социологии РАН, 2003. – 752 с.
4. Леонтьев Д.А. Психология как гуманитарная наука: от дисциплины необходимого к «цветущей сложности» возможного / Д.А.Леонтьев // Прогресс психологии: Критерии и признаки / под ред. А.Л.Журавлева, Т.Д.Марцинковской, А.В.Юревича. – М. : Изда-во «Институт психологии РАН», 2009. – С. 95-110.
5. Линдсей П., Норман Д. Переработка информации у человека: Введение в психологию / под ред. академика Д.Лурия. – М. : Мир, 1974. – 550 с.
6. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Лурия. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс». – 1998. – 416 с.
7. Масієнко Ю.О. Структурно-динамічні ознаки «я-тексту» особистості : дис. Канд. Психол. Наук : 19.00.01 : загальна психологія, історія психології. /Ю.О.Масієнко// Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 253 с.
8. Розин В.М. Личность как учредитель и менеджер «себя» и субъект культуры / В.М.Розин // Человек как субъект культуры. – М. : Наука, 2002. – С. 42-112.
9. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.– 276 с.
10. Щюц А. Избранное: Мир светящийся смыслом / А.Щюц. – М.: РОССПЭН, 2004.- 1056 с.

Актуальность исследования процессов интерпретации обусловлено лавинообразным ростом информационной нагрузки на психику индивида. В отечественной психологии анализ процессов интерпретации становится ключевой проблемой многих исследований. В статье выделены следующие основные механизмы процессов интерпретации – коммуникативный и семиотический. Установлено, что для успешного понимания и интерпретации информационного сообщения оно должно отвечать следующим характеристикам: завершенность, структурность, делимость, информативность, диалогичность.

Ключевые слова: интерпретация, семиотический, трансляция смыслов.

Actuality of research of processes of interpretation is predefined by the avalanche-type increase of the informative loading on the psyche of individual. There are analysis of the processes of interpretation is main problem of many studies in the national of psychology. There were singled out the following basic mechanisms of processes of interpretation as a communicative and semiotic in the article. It was fixed that the successful understanding and interpreting the notification it must meet the following characteristics: completeness, structure, divisibility, information, dialogic.

Keywords: interpretation, semiotic, translation of senses.

УДК 159.923.5

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РІЗНОВИДІВ СИТУАЦІЙ ЖИТТЄВИХ ЗМІН У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ СТУПЕНЕМ ЇХ ВПЛИВУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Бохонкова Ю.О., Завацький В.Ю.

У статті розглядаються різні аспекти психологічного аналізу дослідження різновидів ситуацій життєвих змін у залежності від ступеню їх впливу на діяльність людини. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну наукову літературу з даної проблематики. Усвідомлення особистістю власного буття, передбачення та прогнозування майбутнього створює у суб'єкта стан готовності діяти певним чином, адекватним цьому усвідомленню – це лежить в основі формування стратегій поведінки особистості, а саме – випереджальної стратегії поведінки особистості. Дається обґрунтування поняття «життєві зміни» у різних аспектах. Джерел – 8.

Ключові слова: життєві зміни, ситуація, стрес, внутрішній світ людини, адаптація, поведінка особистості, соціально орієнтована діяльність, локус контролю, мотивація.